

DOSYA NO: 213

İsmail Mansur ÖZDEMİR¹ | USSAP Başkanı | OCAK 2023

ETNOPOLİTİK VE MEZHEPSEL HASSASİYETLER TEMELİNDE İRAN'DAKİ SOSYAL HAREKETLİLİK I "SİSTAN VE BELUCİSTAN MESELESİ"

İran çok hassas günlerden geçiyor. Karabağ savaşı sonrasında ortaya çıkan süreci ve İran devlet aklının bu konuyu ele alış biçimi ve özellikle Erivan'a açık desteğini kaleme almış ve uzun uzun bu konunun arka planını tartışma imkânı bulmuştum. Bu yazım sonrasında çok fazla kişi beni aradı ve kimi bu hassas konunun çerçevesini çizme gayretimiz dolayısıyla teşekkür etti tabii bazıları da İran İslam rejiminin asla böyle bir şey yapmadığına yapmayacağına bizi ikna etmeye çalıştı. Aslına bakılırsa son günlerde arka arkaya çıkan olaylar konuyu sübjektif olmaktan kurtarıyor ve herkesin açıkça görebileceği bir berraklığa doğru itiyor. Yoruma gerek kalmayacak netlikte bir süreç tüm kamuoyunun önünde gerçekleşiyor.

¹ Uluslararası Siyasal, Sosyal Araştırmalar Platformu (USSAP) Başkanı

İran son iki aydır birden fazla olay ile aynı anda yüzleşiyor ve doğal olarak olayların akışı arasında ilişkilerde ortaya çıkıyor. Adeta yapısal, ontolojik ve tarihsel tüm olgular bir anda orta yere saçılıverdi. Bir sürü gelişme bir anda ortaya çıktı ve harekete geçti. Umut ediyorum ki, bu süreç bir makuliyet içinde seyreder.

Devasa İran bahsinde bir yazıda tüm konuları tartışmak mümkün olmadığı için önceki iki yazımla da mütenasip bir yazılar topluluğu halinde bu süreci tartışmak istiyorum. Daha önceki yazılarımda da ifade ettiğim gibi, komşu ülke İran'ın ülke bütünlüğü yanında tarihsel ve diplomatik ilişkinin hassasiyetini de elden bırakmak istemiyorum. Tabi daha önemlisi de Müslüman kimliğimiz sebebiyle sahip olduğumuz hassasiyetlerimiz. Fakat bu nezaket çabamın hassas gelişmelere kayıtsız kalmak gibi bir sonucu da getirmesini arzu etmiyorum.

Peki, kısaca İran'da şu an neler oluyor?

İran'da gençlerin özgürlük talebi etrafında seyreden bir toplumsal hareketlilik var. Fakat tüm sınıfsal yapılar, etnik ve mezhepsel yapılarla beraber rejim adeta psikanalitik bir dışavurum içinde. Yıllardır her şeyi içine atan bir bireyin çok basit bir olay ile abartılı reaksiyon vermesi gibi bir analogi üzerinden gelişmeleri tanımlamak mümkün. Tüm toplumsal kategoriler bir olay üzerinden en sert dışavurumlarla hareket ediyor. Bu toplumsal anomiyeye, kuralsızlığa, uyum sorununa ve sistemik parçalanmışlık ve karmaşaya işaret etmekte. Bu kaos hali oldukça sert dışavurumlarla kendisini göstermektedir ki, devlet akli çoğulcu, katılımcı ve istişari bir zeminde bununla yüzleşmeli. Devlet boyutunda ortaya çıkan (agresif) sert ve saldırgan tutum; kişi, kişiler kaynaklı mı yoksa yapısal, sistemsel temelli midir, bunu süreç gösterecektir. Bu süreçle birlikte seyreden reform söylemi bir refüze etme ve tasfiye süreci mi bunu da zaman gösterecektir.

Her şeyden önce bu süreç içsel mi, yoksa dışsal kaynaklı bir oluşum mudur?

Aslına bakılırsa bugün hiçbir olayı tek başına içsel ya da dışsal sebeplerle açıklama imkânımız bulunmuyor. Her olay içsel dinamikler yanında biraz da dışsaldır. Bu dış boyut sadece içeriye yönelik; politik, istihbari süreçler olarak okunmamalıdır. Bu sınır ötesinde gerçekleşen olayların ya da sınır ötesine yönelik tutum ve davranışların içsel yansıması olarak da okunmalıdır. Tüm ülke, genç hanımların vefatı ardından adeta yaydan fırlamış gibi harekete geçmiştir. Mehsa Amini ve Hadis Necefi'nin vefatı ardından ortaya çıkan kitlesel olaylar tüm ülke sathına yayılmış ve tüm etnik, mezhepsel topluluklar sürece destek vermişlerdir. Tüm sosyal sınıfların destek vermesine rağmen olaylar henüz kurumsal bir yapıya sahip olmadığı için bir lider çıkartmamış ve bir etik, ilkesel çerçeveye de oturmamış durumdadır. Bugün bu kitlesel eylemlerin, meşruiyet ve makuliyetinin bir sınırı olduğu gerçeği tartışılmaktadır. Zira ilke ve prensip zemininden, ya da kurumsal bir liderlik elinden çıkmadığı için olayların zaman içinde tezahür etme biçiminde ölçülerin kaçtığı ortadadır. Bu durum farklı meşreplerin ortada seyreden olayları kendi etki ve kontrolleri altına alma girişimi olarak ele alınabilir. Olayların bu belirsiz ve nispeten seküler bir formda ilerlemesi Araplar başta olmak üzere dindar fakat muhalif grupların kontrollü bir tutum içinde hareket etmesine sebep olmuştur. Son dönemde din adamlarına yönelik saldırı ve tezyifler; sarık düşürme gibi nobran davranışlar ve benzeri tutumlar özgürlük talepleri ile bağdaşmayan saldırgan tutumlar olarak görülmektedir. Bu süreçte İran hükümetinin olaylarda tehditkâr diline rağmen kontrollü bir tutum sergilediği gözlerden kaçmamaktadır. (Bu yorumlama

biçimimle kitle eylemlerinde vefat eden 340 insanı görmezden gelmiyorum, sadece Zahedan'da bir gecede uzun namlulu silahlarla katledilen 100 masum ile durumu kıyaslıyorum ki tüm vefat edenlere rahmet olsun.)

Bugün yapılacak her İran analizinde toplumsal olayların güncel durumuna dokunmak bir zaruret iken, eş zamanlı gelişmelerde oldukça önemlidir. Hatta bu toplumsal olaylarla eş zamanlı olarak daha yapısal olaylarda ortaya çıkmıştır.

İran'da Değişen Propaganda Söylemi: Etnik Parçalanma Tehdidi

İran hükümeti son günlerde medya ve propaganda dilinde ısrarla bir etnik bölünme söylemini tercih etmektedir. Çok milletli İran'da bu dil oldukça dikkat çekici yeni bir boyuttur. Devlete yakın medya unsurları tarafından servis edilen yazı ve metinlerde ülkenin etnik gruplar eliyle bölünmesi tehlikesi yanında, dış mihrakların bu süreci beslediği, kitlesel olayların da bu sebeple ortaya çıktığı yönünde yaygın bir propaganda dili tercih edilmektedir. Olayların uluslararası boyutu ve destek süreci bulunmakla beraber tüm süreci dış mihrak vurgusuna kurban etmek çok anlaşılır ve kabul edilebilir değildir.

Bu hassas süreçte ortaya çıkan etnik temelli ve dışsal boyut aranan olaylardan ilki Sistan ve Belucistan'daki gelişmelerdir.

Etnik Kırılma Bağlamında Sistan ve Belucistan

En sıcak konu İran'ın Sistan ve Belucistan bölgesinde çıkan olaylardır. Doğal olarak öncelikli olarak konuşulması gerekende bu eyaletlerin hassas durumudur. Bölgedeki bir güvenlik mensubunun sebep olduğu olaylar bir anda şekil değiştirerek son yirmi günde 120'yi aşkın insanın vefat ettiği bir kitlesel imhaya dönmüştür. Beluçlar ülkenin güney doğusunda bulunan ve Sünni kökenli bir halktır. Yüzlerce yıldır bu bölgede yaşayan Beluç halkının akrabalarının bir kısmı da Pakistan, Afganistan topraklarında yaşamaktadır. Sınır halkı olmaları yanında sahip oldukları etnik, mezhepsel farklılık temeli ile İran siyasal sisteminin dışarıda tuttuğu bir halktır. Bölgenin refahtan aldığı pay yanında, devlet imkânlarından istifade anlamında da oldukça fakir bir durumda olduğu açıkça bilinmektedir. Beluçların İran içinde en dikkat çeken özellikleri Sünni bir halk olmalarıdır ve bu sebeple sistemin dışında bırakılmışlardır. Belli periyotlarda merkezi hükümet ile yaşadıkları krizler ilk defa son olaylarda kitlesel bir etnik isyana dönmüştür. Bu süreç bölgenin zor koşulları yanında etno-mezhepsel farklılıktan kaynaklanmaktadır. Bölgedeki yüksek işsizlik, yoksulluk ve belirsizlik sürecin tamamlayıcı nedenidir. İran ordusu bu bölgede iki büyük ordu bulundurmaktadır ve bu ordunun gideri bölgedeki kalkınma maliyetlerinin iki katıdır. Yani kalkınma ve refah yolu ile sağlanacak istikrar ordu ve istihbarat yoluyla sağlanmaya çalışılmaktadır. İran devletinin bu yapısal krizi çözme ve bölgesel kalkınma konusunda herhangi bir çabası yoktur. Sistan ve Belucistan bölgesinin durumu diğer bölgelerle kıyaslanamayacak kadar kötüdür. Her hükümet seçim sürecinde bölgesel kalkınma için taahhüt ve sözler verse de bölge adeta kasıtlı olarak sorunlar içerisinde bırakılmaktadır.

İran araştırmacısı yazar Sn. Ramazan Bursa'nın son günlerde yazı ve araştırma raporlarında çokça gündeme getirdiği konulardan biri kimlik sorunudur. Bölgede çok konuşulmayan önemli bir problem başlığı da kimlik sorunudur. Bölgede yaşadığı halde kimlik sahibi olmayan on binlerce İran vatandaşı bulunmaktadır. lke içinde hareket edemeyen bu insanların herhangi bir yurttaşlık hakkı bile bulunmamaktadır. Bu manzara İran devleti için çok önemli bir imaj ve temsil krizidir. Bu insanların temel vatandaşlık haklarından yararlanamaması yanında ana sorun bu insanların yönetim sürecine katkı verecek Őekilde seçme ve seçilme

hakkından mahrum olmasıdır ki bu İran seçim sistemi yanında demokratik katılımçılık açısından önemli bir noksanlıktır. Yeni doğan Beluç ocukların bir kısmı da kimlik sahibi değildir ve bu sebeple Beluç halkının nüfusu da tam olarak bilinmemektedir. Aslına bakılırsa etnik yapısı çeşitli olan ülkelerde, hkmetlerin nüfus sayımı konusunda bir isteksizlik mevcuttur. Etnik gücün varlığının ve fırsatlardan yararlanma imknının ana noktalarından biri nüfus varlığıdır. Nüfus sayımı yapılmayan ülkelerde devletin var ettiği spekulatif bilgi belirleyici olacaktır. Bu sebeple ülkede reform sürecinin en önemli başlıklarından biri tarafsız gözlemciler ve etnik gruplarında takibi altında Őeffaf bir sayımın yapılmasıdır.

Kanlı Cuma ve Őiddetin Sonuçları

Geçen hafta Cuma günü başlayan olaylar neticesinde Mekki Camiinden çıkan insanlarla polis çatışmış ve silahsız Belular uzun namlulu tüfeklerle vurulmak suretiyle katledilmiştir. Bölgeden canlı yapılan yayınlar esnasındaki manzaralar olduğca

korkunç olup gün bitiminde l sayısı resmi olarak 100 Őeklinde açıklanmıştır. Bazı ölümlerin cami içinde olması ve namaz kılarken Őehit edilen yaşlı kadınların varlığın tüm dünya' da bir öfke yaratmıştır. Günlerdir Tahran, Kerec dahil ülke genelinde titiz davranan, silaha başvurduğunda saçma atan silahlar kullanan İran güvenlik gleri, söz konusu olan bu bölge olduğunda ağır savaş silahları kullanmıştır. Bu süreç İran'ın Belucistan algısı ile doğrudan alakalıdır. Bu açık tahrik, saldırı ve vahŐet halkı daha da tahrik etmiş ve cesaretlendirmiş ve bazı devlet görevlileri öldürülmüştür ki, bu süreç yönetimi açısından üzücü bir manzaradır.

0 günden bugüne bölgede devam eden olaylarda bir ismin inisiyatifi ele aldığı, halkını koruyan bir liderlik rolü üstlendiği görülmektedir. Mekki Camii İmamı Mevlevi Abdülhamid Kanlı Cuma'dan sonra Sistan ve Belucistan'daki halkın dili ve mücadelenin yüzü olmuştur. Açık ve net tutumu ile suçluların

cezalandırılmasını ve bu yapılanları kabul etmeyeceklerini ifade ederken, güçlü bir siyasi adım atarak İran'ın en korktuğu referandum talebini seslendirmiştir. Bölge'deki bu referandum söyleminin ardından teknik olarak İran'da etnik kırılma süreci başlamıştır desek yanlış olmaz. Bu talebin iki sonucu bulunmaktadır. Bunlardan ilki Abdülhamid'e karşı sert bir propaganda, tezvirat ve ikincisi etnik söylemin yükseltilmesi. Ayrıca yükselen ve agresif Fars milliyetçileri Mevlevi Abdülhamid'e karşı çok sert bir söylem kullanmakta ve ağır hakaretlerde bulunmaktadır.

Burada bilinmesi gereken nokta şudur, İran'da yoğun bir toplumsal hareketlilik vardır ve bu etnopolitik bir arka plandan bağımsız düşünülemez. Birbiri ile doğrudan ilişki içinde olmaksızın ortaya çıkan bu çok boyutlu hareketler Belucistan hariç henüz liderine kavuşmamıştır. Fakat Sistan ve Belucistan liderini bulmuştur. Bu lider tartışmasız Mekki Camii İmamı Mevlevi Abdülhamid'tir. Yaşanan travmatik sürecin ardından Zahedan'da on binlerce Müslümanın amin dediği duası sonrasında referandum ilan etmiştir. Bu İran hükümetinin hiç hoşuna gitmeyecek bir durumdur ve bu süreç İran'daki etnopolitik hareketliliğin işaret fişeğidir.

Sonuç Yerine...

Bu süreçte şimdiden Fars milliyetçi blokuna karşı; Türk, Arap ve Beluç bloku kurulmuştur. Fars milliyetçilerine karşılık ülkenin normalleşme sürecinde Türk, Arap ve Beluç blokunun tutumu çok önemlidir. Kürt eyaletleri henüz bu süreçte pozisyonunu parçalı olarak göstermektedir. Marjinal Kürt terör unsurları ile dindar kürtler farklı farklı vaziyet almışlardır. Son dönemde Kürt milliyetçiliği üzerinden yayılımcı odaklı bir konsilide etme süreci hissedilmektedir.

Beluç blok haricinde diğer etnik yapılar liderini ve söylemini bulabilmiş değillerdir. Bu sürecin titiz, teenni içinde yürümesi en büyük arzumuzdur. Biz İran'da yaşayan Müslüman kardeşlerimizin zarar görmesini istemiyoruz. Adil, müreffeh ve katılımcı bir ülke yanında; komşuları ile ilişkide makul ve dengeli bir ülke arzu ederiz.

Tek bir makalede tüm başlıkları tartışmak istemediğim için birkaç gün sonra paylaşacağım kısımda Zengezur koridorunun açılması sürecine bağlı olarak ortaya çıkan sert diplomatik iklimi ve bunun bölgesel ve uluslararası yansımalarını yazacağım inşallah. Son dönemde artan Güzey Azerbaycan özgürlükçü söylemini, bölgesel diasporik süreçleri kaleme alacağım. İnşallah bir diğer yazımda da son dönemde artan manipülasyonlarla, var olan meşru tanımlı topraklar yanında Kürt bölgesini genişletmeye yönelik bazı adımlara vurgu yapacağım. Atılacak adımlara altlık oluşturmak amacıyla Erivan'dan Kasrı Şirin'e kadar olan bölgenin Kürt bölgesi olduğu iddiası ve propagandası yayılmaya çalışılıyor. Özellikle Tarih ve antropoloji temelli yayınlar yapılarak Türkiye ve Tebriz arasındaki hattın koparılması planlanıyor ve bölgedeki PEJAK, KDP ve PAK gibi terör unsurları bölgedeki dağınık bölgelerde mevzileniyor ve yoğun propaganda çalışmaları ile toplumsal zemin oluşturmaya çalışıyorlar. Ve görünen o ki, hayalleri sadece Kürt illeri üzerine değil. Bir diğer yazım da bu etki ajanlığı faaliyetini inşallah tartışacağım.